

JURAJ MULIH

I NJEGOV »POSEL APOŠTOLSKI« (1742).

Odlučnu pobudu za ovaj članak dao je razlog, koji ću kao praktički zaključak iznijeti na kraju; nuzgredni je pak razlog ili povod okolnost, što se ove godine navršuje drugo stoljeće, otkad je ugledao svijetlo »Posel Apoštolski« (»P. A.«), utjecajem i vrijednošću jedno od najznatnijih vjerskih djela stare književnosti hrvatske. Da najprije reknemo koju o njegovu piscu.¹

Teško da je ikad jedan Hrvat, zajedno govorom i perom, toliko djelovao i postigao u radu za vjersko-moralni preporod velikog dijela hrvatskoga naroda, koliko Turopoljac iz Hrašća o. Juraj Mulić. Blizu 30 godina obilazio je »apoštolski misionar« hrvatskom zemljom, a zalazio je i k Hrvatima onkraj Dunava i Drave. Bilo je, kanda se vraćahu vremena onih velikih propovjednika na izmaku Srednjega vijeka, koji su bogodanom riječju i primjerom sveta života izazivali vjerska gibanja rijetko viđenih razmjera, duhovni preporod selâ, gradova, čitavih krajeva. Gdje bi se pročulo, da dolazi »sveti Otac Juraj«, grnule su tisuće, da ga čuju, da s njim plaću, da okaju grijehe, ostave zablude i da začnu nov život dostojan kršćanina; izmiruju se obitelji godinama razdvojene vrelom mržnjom, vraća se tuđe dobro prisvojeno prevarom, krađom, otimačinom, uklanjaju se sablazni, uči se kršćanski nauk, budi se pobožnost i kršćanska dobrotvornost, uvode se kršćanski običaji i crkvena društva. Nije Mulić tih takovih i tolikih uspjeha postigao samo tim, što je bio od naravi veoma nadaren, rođeni pučki besjednik, dobro obrazovan, oštra zapažanja: isto toliko, ako ne i više, djelovao je on svojim dubokim etosom, svetačkim životom, koji je prosijevao iz njegova bića, ma da je još toliko skromnošću i poniznošću sakrivao velike vrhunaravne darove, kojima ga je Gospodin Bog opsipao. Bio je muž molitve i pokore. Na misijama spavao bi u kakvoj pojati ili kukavnoj kolibi, da mogne, ne smetajuć nikoga, što ranije uraniti i poči ispovijedati narod, koji već u cik zore opsjedaše njegovu ispovijedaonicu. Sva mu je duša gorjela ljubavlju za bližnjega i za vječni spas duša; ta ljubav, pa jako tjelesno zdravlje omogućile su mu da podnese sil-

¹ O životu i radu J. Mulića gl. studija o. Josipa Badalića u »Vrelima i Prinosima« 5 (1935) str. 93—126.

ni napor ispovijedanja i propovijedanja. Sate i sate strpljivo bi slušao ispovijedi, ponajviše seljačkog svijeta, a po više bi puta na dan propovijedao i u kršćanskom nauku poučavao.

Neumorni i požrtvovni poslanik umro je tako rekavši kao vitez na bojištu: na Silvestrovo godine 1754. izrekao je navečer u crkvi sv. Katarine u Zagrebu propovijed o dobročinstvima primljenim od Gospodina Boga minule godine i otpjevao s narodom »Tebe Boga hvalimo«. Kad se poslije večernjice vratio u svoju sobu, napadoše ga srčani grčevi, te on osjećajući, da mu je žicu došao kraj, zatraži sveta Otajstva i vrlo ih pobožno primi u nazočnosti Otaca i braće, koje bješe pozvao da se s njima na rastanku bratski oprosti. Uz molitve dragih drugova preminu još iste noći.

Po običaju mrtvo mu tijelo bi izloženo u kolegiju. Glas o nenadanoj smrti velikog misionara munjevitom se brzinom prosuo gradom i okolicom, pa je sva sila naroda, čak iz udaljenih sela, nagrnula da ga još jednom vidi i da se, kako veli pisac nekrologa, na pogled pokojnika utvrdi u kreposti, koju su naučili od njega živa. Kako je iz zagrebačke okolice pritjecalo sve više svijeta, da se oprosti s dragim prijateljem i dobrotvorom svojih duša, na molbu mnogih vjernika i gradskoga poglavarstva bude mrtvo tijelo izloženo u crkvi sv. Katarine. Zajamčeno je, da su o. Jurja još za života nazivali svetim, a poslije smrti mu se i molili.² Ne zna se, da li se sačuvao portret napravljen nakon njegove smrti.

2. — Mulih svakako ide u red najvećih hrvatskih misionara svih vjekova, zajedno s dva svoja nešto samo starija redovnička druga, a to su Oci: Ardelij della Bella (+ 1737) i Bernard Zuzerí (Zuzorić, + 1762). Njih je nadvisio obilatim književnim radom (oko 20 knjiga), po kojem je Mulih uz Pavlina Gašparotija najplodniji kajkavski pisac XVIII. stoljeća. Za njega vrijedi poznata riječ: »Defunctus adhuc loquitur — Mrtav još govori«. I govorio je tako još dugo svojim »dragim Horvatom«, koji su voljeli njegove knjige, a osobito dvije. Jedno je krasni i upravo klasični molitvenik »Nebeska Hrana«, izdan u Zagrebu prvi put g. 1748., a s nekim promjenama peti i šesti put g. 1849. i 1883. (1) pod naslovom »Hrana Nebeska.« Drugo je »Posel Apostolski« (Zagreb 1742), najznatnije Mulihovo djelo, koje se mnogo upotrebljavalo kroz jedno stoljeće.³ To je prvi opširni katehetički priručnik u Hrvata, namijenjen i širokim narodnim slojevima kajkavskoga govora, pa zaprema već po tomu istaknuto mjesto u našoj katehetičkoj književnosti starije dobe. Zamašaj i

² Dr. Franjo Fancev, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu, 1606—1772. (Starine XXXVIII, 1937.) str. 251—253).

³ »Posel« u Mulihovo vrijeme značio je ne samo posao, nego i poslanik. Ne može se odsjeći, u kojem je smislu ta riječ uzeta u naslovu. Gl. »Vrela i Prinosi.« 5 (1935) str. 112—113.

kulturnu vrijednost pridaje mu još i ova okolnost, da mi poslije Muliha, sve do dana današnjega, nemamo na hrvatskom jeziku izvornog djela te vrsti, a tolikog opsega. Imamo iz starije dobe nekoliko domaćih, ali kratkih priručnika, kaošto su »Ispovid krstjanska« (Mletci 1704. i dalje) Fra Stipana Markovca i »Cvit razlika mirisa duhovnoga« fra Tome Babića (Zadar 1726. i dalje), dva nekoć vrlo popularna priručnika, od kojih je prvi od naroda prozvan »Stipanusa«, a drugi »Babuša«. Priličan broj strana u oba ova priručnika zapremaju molitve, pobožnosti, pjesme. Neproučeno je još tumačenje kršćanskog nauka, što ga je u Mletcima 1707. izdao đakovački župnik Ivan Grljić pod naslovom »Put nebeski« (12° str. 269). Sličnog je opsega Kanižlićeva »Mala i svakomu potribita bogoslovica« (6 izdanja), no ona je napisana »za dicu, koja idu u škulu od Nauka krstjanskoga«, a nije izvorno djelo. Skoro dvostruko je veća Muliha vrlo lijepa »Škola Kristuševa kršćanskoga nauka obilno puna« (Zagreb 1744, 12° str. 12+538), napisana za one, kojima je »Posel Apoštolski« bio preopširan. Ne znam, da li je izvoran »Nauk krstjanski obilan slovinskomu narodu otkriven« dubrovačkog Franjevca Inocenta Grgića (Mletci 1750., 4° str. XX+324). Kleru su bile namijenjene veoma lijepe katehetičke propovijedi Ramljaka fra Jerolima Filipovića u tri knjige: »Pripovijdanje nauka krstjanskoga« (Mletci 1750. 1759. 1765., 4° str. 584, 451, 380).

Priručnici, koji se opsegom mogu mjeriti s »Poslom Apoštolskim«, prijevod su stranih djela. Tu je prije svega priručnik, što ga je oratorijanac Amat Pouget († 1733) najprije izdao na francuskom jeziku, onda sam preveo na latinski, a s latinskog ga je pretočio u hrvatski Brođanin fra Ivan Velikanović i izdao u tri »dila« (4° svega 1046 strana) g. 1787. i 1788. pod natpisom »Uputjenja katoličanska«. Ovo vanredno korisno i lijepo djelo, koje je našlo puta i u Bosnu, gdje se čitalo još u drugoj polovici XIX. stoljeća (na pr. u Kreševu), uz pučko tumačenje dogme i moralke sadržava i kratku crkvenu povijest, liturgiku itd. Matijevićeva »Raztolmačenja zvrhu velikoga katekizmuša« (5 svezaka 8°, svega 923 strane) prijevod su njemačkoga djela župnika Langsa (Zagreb 1797—1802). Turletovo »Blago nauka krstjanskoga« (1770) spominjemo na drugom mjestu. U našem je stoljeću (1911) izišao »Katolički pučki katekizam«, prijevod opsežnog i svestranog tumačenja kršćanskog nauka, što ga je njemački napisao Franjo Spirago za potrebe kateheta i klera uopće, a može poslužiti i obrazovanim svjetovnjacima. To inače veoma lijepo djelo ne može se živošću i slikovitošću stila mjeriti s Mulihovim priručnikom, a manjka mu i ona toplina, onaj žar, s kojim je iskusni pučki misijonar osvajao čitatelja i privodio ga pravom i potpunom kršćanskom življenju.

3. — Dok je osamnaesto stoljeće u Hrvata u pogledu lijepe književnosti prilično neplodno, razmjerno je bogato djelima vjer-

skog sadržaja, napose katekizmima i djelima, kojima se tumači »kršćanski nauk«. Odjek je to vrenja novoga duha na Zapadu, gdje se najprije osjetila važnost »kršćanskog nauka« i opasnost, koja prijete kršćanskom življenju od nepoznavanja vjere. Nastao je pokret za unapređivanje vjeronaučne obuke u crkvi i izvan nje. Za nas je bilo važno, što je tada i u njemačkim zemljama Habsburgovaca postojao u tom smjeru snažan pokret, koji je utjecao i na tadanju Hrvatsku i Slavoniju. Ipak u jednoj zamašnoj stvari te ruke mi smo pretekli Austriju: u osnivanju »Bratovštine kršćanskoga nauka«, koju je u zagrebačkoj biskupiji ustanovio bogoljubni biskup Emerik grof Esterhazy već g. 1717. Ta je bratovština niknula u Italiji, Pij o IV. g. 1571. preporučio ju je nadbiskupima i biskupima, Pava o V. (1607) uzvisio na prbratovštinu ovlastivši ju da si pridružuje podružnice i podijelio joj mnoge oproste. U toku XVIII. stoljeća, od g. 1717. dalje, bila je jako raširena u zagrebačkoj biskupiji, cvala je, dok ju nije ugušio nemile uspomene Josip II. zajedno s Marijinim kongregacijama i drugim crkvenim društvima.

Mulih je dakle živio u vrijeme, kad se na Zapadu, pa i u nas, radilo na preporodu naučanja i učenja kršćanskog nauka. Osim toga bio je član Reda, koji je od svog početka pridijevao najveću važnost obučavanju neukih u kršćanskom nauku. Gledao je na svoje oči kako se nedjeljom i svecem tumači kršćanski nauk Petrovaradinu i na pučkim misijama. Poznavao je djelovanje »Kau Isusovačkim crkvama u Zagrebu, Varaždinu, Požeđi, Osijeku, tehetske knjižnice« u Beču, koju su Isusovci osnovali za izdavanje katehetskikh i drugih vjerskih knjiga, a koja je više puta o svom trošku izdala i hrvatskih knjiga. Napokon, a to je glavno, kao misijonar imao je prilike vidjeti, kako je narod ponajviše slabo ili nedovoljno poučen u vjeri.

4. — Sve je to utjecalo na Muliha, da se dao na sastavljanje svog najvećeg djela, »Posla Apoštolskoga,« a dao se tim radije, što je to želio i zagrebački biskup Juraj Branjug, jedan od najvrednijih u časnom i dugačkom nizu biskupa zagrebačkih. Mulih se pozivu odazvao tim radije, što će Branjug i poduprijeti izdavanje svojom »darežljivom pomoćjum«. O tom mecenatstvu svjedoči sâm Mulih u predgovoru »Poslu apoštolskom« i u posveti »Nebeske hrane« (1748). Prof. Franjo Galinec, zaslužni istraživač starije hrvatske književnosti, iznio je dokaz,¹ da je mecena »P. A.« vrijedni bednjanski župnik Samoborac Franjo Glušić († 1758), za koga veli Pavlinac Gašparoti da o njegovu književnom mecenatstvu svjedoče »knjige kršćanskoga navuka od poštovanoga p(atra) Muliha, Tovarustva Jezuševoĝa, na svetlo dane, i od pokojnoĝa gospodina (= Glušića) naplaćene« (»Cvet Sveteh«, knjiga IV. Beč 1760—61, str. 840). Ako Gašparotievo svjedočanstvo stoji, onda su tiskanje »Posla« novcem pomogli i biskup

¹ F. Galinec, Tko je bio književni mecena Mulihov? (Narodna Starina XIII, 1938. P. o.)

Branjug i Glušić, no moguće je, da je Glušić bio mecena kojem drugom Mulihovom djelu, jer Gašparoti ne spominje upravo »Posla

Da li je Branjug pomažući izdavanje »P. A.« imao na umu korist, koju je »Posel« mogao podati »Bratovštini kršćaskog nauka«? Stvar je vrlo vjerojatna, da ne kažem sigurna. Branjug je za Bratovštinu u velike zaslužan. Razabire se to iz posvete »Nebeske Hrane« biskupu Branjugu, gdje Mulih govoreći o »P. A.« kaže: »Odkud i prehasnovita ova kršćanskoga navuka Bratovčina z velikum N. E. (= Njih Excelencie) skrblijum sada iz Rima doblena ter vu vsake Fare (= župi) ne samo potvrđjena i srdčeno preporučena, nego takajše z navadnum oblastjum zapovedana, bude pomoć imala«. Ono »sada iz Rima doblena,« znači valjda samo to, da je Branjug isposlovao pripojenje Prabratovštini u Rimu, jer je postojanje »B. K. N.« u zagrebačkoj biskupiji jamčeno već g. 1717.⁵

5. — »Posel apoštolski« dobro je došao »Bratovštini kršć. navuka«: on je i stilom i načinom prava pučka knjiga. To je on i namjerom pisca, kako se jasno vidi u »Predgovoru«, koji ovdje skoro u cijelosti donosimo. Čitatelj će iz njega razabrati, što je pisac htio, kako je zamišljao upotrebu svoga djela, čega se plašio; upoznat će i lijepu i plemenitu njegovu dušu i srce puno apoštolskoga žara za vremenitu i vječnu sreću bližnjega, osjetit će i čar staroga kajkavskoga govora, kakav je živio u XVIII. stoljeću u Zagrebu i okolici. (Manje ili nikako poznate izraze štokavcima stavit ćemo i ovdje i poslije u uglate zagrade).

PREDGOVOR PISCA

Pokehdob [Buduci] čast Poslenika apoštolskoga ovo na šestnajsto leto po već [više] biškupijah jesem obnašal, gde sem dosta mogel zpoznati i videti, kuliko negde je med ljudstvom vu duhovnom dugovanju [stvari] priprostoča, ada [dakle] i Navuka kršćanskoga velika potreboča, ter najveć iz toga zroka, kajti [jer] ga i knigo-znanci ne imaju odkuda čtati i druge navučati, ar [jer] se našega jezika malo knjig najde, koje bi Navuk kršćanski vu sebe zadržavale, zato ja duhovnem pastišom, knigo-znancem i vsem ostalem vernem kršćenikom na pomoć šetujući (a k tomu nagovorjen od Njih Gospodstva gospodina Biškupa, za vseh nas zveličenje [spasenje] osebujno skrbljivoga) jesem se na ovih knjig složenje rad postavil. I to ne zato, da ime moje med drugo ljudstvo, za nami na ov svet dojdúće, ovak vu knjigah prenesem ali [ili] po drugeh orsageh [zemljah] i po vć biškupiah raznesem,

⁵ P. Leber. Bratovština kršćanskog nauka (»Kat. List« 1916. str. 213—215). — F. Heffler, »Grada za povijest hrvatske kateheze« II., Katehetska Knjižnica« sv. XVI (Zagreb 1934) str. 41 ss. — Karlo Gručić, »Bratovština Kršć. Nauka u historiji zagrebačke dijeceze,« (Kat. List 1939.).

nego najbolje zato, da predragem obodvojega spola dušam i po moje smrti ovak obilneše na zveličenje dojtí pomorem; želeći, da vezda [sada] i potlam na vnogo let na mesto mene zakopanoga i zegnijiloga ove iste knjige ali [ili], da bolje rečem, dragi knigoznanci . . . naj negda (kaj ljubljeno i ponizno prosim) duše kršćanske na vsako dobro marljivo naučaju. . .

Ne morem toga tajiti, nego rad valujem [priznajem], da se ovde najdu vnoga, koja vsem povoljna ne budu, kaj me i je od ovoga truda nekuliko odvracalo, da budem na miru, kak su vnogi drugi, od mene vnogo vredneši; to dobro znajući, da našega naroda ljudem vu izgovaranju i pisanju rečih vsem ne [nije] moguće vgoditi: ar se nekoji osmehavaju iz rečih, da nesu prave horvatske, nekoji sude, da nesu pravo pisane, nego bi se drugač pisati mogle, a nekoji druga prigovarjanja izmišljavaju ter suproti postavljaju. Ali ja takoveh nesem se zbojal, kajti sem iz jedne strane to zpoznal, da se jošće na ov svet ne rodil, ki bi vsem ljudem vgodil, a z druge strane jesem premislil duhovnu hasen, koja se po ovoh knjigah more negda i po moje smrti včiniti: ar se ufam, da se najdu vnogi kršćeniki, koji ne samo vu svetek, nego negda i vu delatnik budu ove knjige veselo čtali i druge marljivo naučali. I takovi znauši, da sem se ja vu izgovarjanju rečih moral prilagoditi samo k Zagrebem, pri kojeh ovo pišem, a ne Karlovčanom niti Varaždincem niti Požežanom, kaj vezda [sada] ne more biti, zato na duše [duši] hasnuvati želeći ne budu gledali na falinge izgovarjanja niti pisanja niti štampanja, nego budu samo duhovne hasne iskali i vse ovo za dobro prijemali, kaj sem ja, ne iz moje glave iznesel niti zmislil, nego (kakti verna pčelica mēd iz cvetja ali rožic) iz vnogeh knjig dobro pregledaneh jesem izebral, izvadil i ovak zkupa, vu ove knjige najmre, ono postavil, kaj sem sudil i negda zpoznal, da je pri nekojeh ljudeh menje znano, a vendar [ipak] na pravo kršćansko življenje i na dušno zveličenje znati bolje potrebno ali končema [barem] hasnovito.

I kaj goder ovde navuka menjka, to prosim ponizno! naj od mene vredneši ljubljeno izpričaju, a vučeneši naj nekaj pobolšaju, a nekaj pribolšaju, ter, ako su i vu imetku od mene premoğućneši, naj nekaj vekkšega i bolšega ali sami napravljaju ali drugem na to gotovem potrebne stroške pripravljaju, da se štampaju knjige, koje vnogo verneše i hvalevredneše od vseh odvethov [potomakâ], dobro debelo nadeleneh, dapače vnogo duglje i dalje od isteh cirkvih zezidaneh ali oltarov napravleneh vu već biškupiah i po smrti budu svedočile ter odličeno i mučec nazveščale takovoga svojega dobročinitelja darežljivost, a za vseh duš zveličenje ljublenu, Bogu povoljnu, svetcem spodobnu, sebi i vnohem drugem hasnovitu ter apoštolsku takvu skrbliovost: koju vsem drugem premoğućem budu preporučale, ar je ovo prave Božje cirkve zidati i zezidane vu svojem dobrom redu zdržavati, tojeto: duše kršćanske na vekivečno zveličenje pomagati. Od koje skrbi nikaj ne [nije] Kristušu, Angelom i Svetcem spodobnešega.

Zato ja, doživši ovu priliku (kada vam ne morem nazoči govoriti) vezda za vsigdar hotel sem vas po oćčinski opomenuti i vam vsem ljubljeno pred oći srdca postaviti: da kakti duhovni pastiri, Kapelani i vsi drugi na Duhovne ćasti postavljeni, veliku skrb vsigdar imati moraju, da mladi ter nevmetelni iliti priprosti ljudi na Navuk kršćanski vu cirkvu dohadjaju i onde najbolje potrebne kotrige [ćlanke] Vere marljivo poslušaju. Tak prispodobnem naćinom Otce i Matere srdaćno nagovarjam i za ljubav zvelićenja prosim! da svoju družinu i detcu ne samo vu cirkvu na Navuk pošiljaju, nego takajše da nje vu svojeh hižah takve potrebne kotrige sami po sebi ali po drugom k tomu vućenom gustokrat navućaju ter njim po takvom navućanju na puć zvelićenja stupiti i po njemu hoditi pomagaju: da ovak jošće vu mladosti Velićanstvo Božje dobro spoznaju, svoje dužnosti pravo razmeju i tvrdno zapamete one kotrige, koje ne znati i zapustiti je se skvariti [propasti], a koje znati i obdržavati je se zvelićiti, kak se vu oveh knjigah obilno iztolmaćeno najde; koje vsem predragem dušam kršćanskem na pomoć k Zvelićenju zebiram, pripravljam, aldujem i izrućam, ter ne samo vu ćtejenju, nego i vu drugeh navućanju veliku marljivost ljubleno preporućam: da ov moj trud, a Njih Gospodstva gospodina Biškupa k tomu skrbliiva pomoć ne bude zevsema [posve] prez vaše duhovne hasne, koju samu i jedinu izćemo, kada vam po oveh knjigah na sveto iliti na trezno, pravićno, trplivno, složno i pobožno žiulenje ovak, na mnogo let pomoći željimo. Kaj lahko i stanovito zadobimo, ako nam vi po vaše marljivosti k tomu pripomorete. I da to isto legle vćinite, zato ja ostaviuši diaćke [latinske] reći, jesem (kak sem najbolje znal) samo po naški ovde hotel govoriti, da me bolje razmeti more vsa obćina, koja se morebit negda bude dostojala ovoga Navuka poslušati. Kaj bi se po svetkeh i po nedeljah pri cirkve jošće pred svetum Mešum i Prodekum negda kruto hasnovito moglo ćiniti, da bi g. Školnik ali drugi knigo-znanec glasno ćtal, a drugi poslušali, i to bi dobro bilo, na mesto drugoga praznoga, nehasnovitoga i negda grešnoga razgovarjanja, doklam duhovni Pastiri već ljudih ćekaju ali se za Prodeku pripravljaju ali druge duhovne svoje posle opravljaju. O kak bi to bilo lepo svetkuvati! vnogo na duše hasnuvati! a Svetce nasledovati! Nut kniga je k tomu gotova, samo Bog bi dal! takove, ki bi na to hoteli marljivo šetuvati. . . .

Koja vsa aldujem G. Bogu na vekšu diku, Blaženoj Device Marie i vsem nebeskem šeregom [vojskama] na poštenje, a vam vsem obodvojega spola dušam na obilneše Boga zpoznanje, kotrigov kere vekše razmenje i tak na vekivećnoga Zvelićenja se-gurneše zadoblenje. Ada ufam se, da vi, draga moja Gospoda Zagrebci i vsi ostali oveh knjig pobožni ćtauci, vsa ova poleg vaše navadne i kakti prirodjene dobrote hoćete za dobro prijeti. I ako bi se ovde vam kaj dobro i hasnovito videlo, tak G. Boga verno hvalate i za Bogom, vsega ovoga Navuka zrok i pomoć, Njih Gospodstvu Gospodinu Biškupu z velikum zahvalnostjum ponizno

pripišete ter vu vašeh molitvah vsigdar vas zahvalne izkažete, pobožno Boga moleć, da bi nam jošće ovde na vnogo let vu dobrom i stalnom zdravlju mogli živeti: ar su toga zevsema [veoma] vredni i vsem nam kruto potrebni, zarad Njih Gospodstva osebuje na vseh Zveličenje otčinske i apoštolske skrbivosti, kojoj spodobne, od vseh drugeh prešesneh (akoprem kak goder vredneh) niti mi niti naši stareši nesu zpoznali; ar (zvun drugeh velike dobrote činov neizbrojneh) prez Njih Gospodstva darežlive pomoći ove knjige ne bi bile ovak na svetlo došle niti dragem dušam na Zveličenje nigdar pomogle. Za tem pako i mene grešnika, služicu vašega, vu svete molitve ponizno preporučam! da vam ali ovde jošće vu ovakvom poslu na dalje morem poslužiti ali pred lice Boga Previsokoga dojduci onde verneše morem vas Bogu preporučiti, da vi ovde do Božje volje živuci ne samo zdravi, nego i svefi postanete, a potlam na vse veke ze vsemi Svetimi blaženi ostanete. Kaj vam ja od G. Boga pobožno moleć ter izprositi željeć vezda ostajem vu Zagrebu, na den vseh Sveteh leta 1742., a potlam, gde mi daste priliku željim vam vsigdar verno poslužiti. Kakti:

Vaš ponizen služica,
Vam usako dobro željeći
P. JURAJ MULIH
Tovaruštva Jezusevoga Mešnik,
Misionariuš Apoštolski.

6. — Već ovaj odlomak odaje odlična popularnog pisca. Takav je Mulih i diljem čitavoga »P. A.« On umije vanredno vješto objasniti i poteže stvari, a takvima obiluje kršćanski nauk. Pri tomu se služi »prilikama« iz ljudskog života i iz prirode te »peldama« (primjerima), kojima je »P. A.« protkan s kraja na kraj. Kroz čitavo djelo osjeća se toplina i skrb apoštolske ljubavi Božjega »služice«, koji i tu ulaže doslovno sve sile, da s p a s i d u š e, jer napokon sva pouka i ide samo za tim, da »kršćanske putnike vu nebesku domovinu putujuće« prosvijetli, kako bi upoznali put vječnoga spasenja i njim hodili, te put vječne propasti i njega se klonili. »Dušno zveličenje« temeljni je ugođaj svega »P. A.«, leit-motiv, koji se svaki čas javlja. Vođen finim instinktom, a i svijesnom spoznajom, Mulih se ne zadovoljava suhim razlaganjem i tumačenjem: on neprestano apelira na srce, sad otvoreno, sad pritajeno; on hoće da osvoji um i srce čitatelja, koga nebrojeno puta potiče na pravi kršćanski, pa i sveti život, dozivajući mu u pamet veličinu i važnost vječnog »zveličenja«. Apeliranje na srce i volju preporuča on svima, koji druge poučavaju u vjeri, pa na pitanje »*More li naučitelj i po navuku prez prodike srdca vužgati i volju na dobro genuti*«, odgovara ovako:

More ovem načinom: 1. Ako je navuk od vere [pouka o vjeri], koja je dar Božji, svetlost etc., tak negda more zdehnuti: O poslušiteli moji! kulik je ovo dar i svetlost! zpoznati Boga! Sv. Trojstvo! 2. Ako je od prvoga

kotriža [članka] Vere: da je Bog Stvoritelj vsega sveta, more zdehnuti: o človeče, spoznaj Stvoritelja tvojega! etc. Ljubiš zemaljskoga otca tvojega, kajti prez njega ne bi te na svetu bilo: ali prez Boga to ne bi moglo biti, etc. — 3. Spodobnem načinom vu vsakom Navuku mogu se pridati takva zdihavanja i vužiganja srдца, negda na Veru, negda na Ufanje, negda na Ljubav, negda na Pokoru, požalovanje, obećanje i na druge kreposti, od kojeh bude Navuk.«

7. — Prije nego se zaustavimo na čas kod nekih samo »Navuka« (opseg nam članka ne dopušta više), red je da s nekoliko riječi opišemo »P. A.« i iznesemo njegov raspored. Djelo sastoji od dva sveska (»knige«) male osmine s 1744 strane razne paginacije. Na čelu obaju svezaka ima doslovno isto »Alduvanje« (prikaz, posveta) »Posla Apostolskoga« biskupu Branjugu, koga je Mulih duboko poštivao, i također isti »Predgovor pisca.« Slijedi pouka o kršćanskom nauku uopće, zatim sam kršćanski nauk po tradicionalnoj raspodjeli na pet dijelova (»stran«): o Vjeri (str. 29—464), o Ufanju (465—640), o Ljubavi (641—976), o sakramentima (977—1276), o kršćanskim dužnostima (1277—1584). Dok je ostali dio građe obrađen u obliku dijaloga između »Navučitela« i »Vučenika«, »Summarium« čitavoga djela (66 strana) nema dialoškog oblika. Na kraju je drugoga sveska dodana jezgra najpotrebnijih stvari kršćanskoga nauka (nešto preko 7 strana). Tri kazala olakšavaju uporabu djela: kazalo poglavlja, stvarno kazalo i raspored građe »Posla« za propovijedi u vezi s nedjeljnim i svetačkim evanđeljima crkvene godine. Drugi se svezak završuje poukom, kako se čuva i liječi od kuge, pri čemu se treba najprije skrbiti za dušu.

Što se tiče sadržaja kršćanskog nauka u »P. A.«, na prvi pogled udara u oči veliko obilje vjerskoga znanja, što ga Mulih pruža vjernicima. On opširno govori i o stvarima kršćanskog življenja, o kojima se danas nikad ili rijetko piše ili govori. Mi upravo zavidimo starim kajkavcima, što su se mogli služiti djelom ovako bogate pouke. Mulih je bio daleko od »minimizma«. Nakon što je onako opširno razložio kršćanski nauk, stao je kod tumačenja svetih obreda, da djelo i trošak ne prijeđu određenih granica, pa završuje:

Vezda kakti vustajuć, žalostno valujem [priznajem], da od useh ovde postavljenih bilo bi vredno i morebit nekojem potrebno obilneše pisati, po kojeh drage duše! bi se mogle od vsakoga zla odvraćati i na vsako dobro navraćati. Koja vendar [ipak] ovde zarad kratkoće vremena, troška papera kruto nerad moram na stran ostaviti, ter drage i dobrovoljne čtauce po obilneši navuk i na dobro gibanje [poticanje na dobro] k Prodektorom vere tužno odpraviti, koje vse, ako ne na ovom, tak končema [barem] na drugom svetu željim veselo i ljubleno pozdraviti: HVALĚN BUDI JEZUŠ KRISTUS! NA VSE VEKE. AMEN.

7. — Nije dakako moguće na nekoliko strana podati i malo vjernu sliku djela tako raznolikog sadržaja, kao što je »P. A.«, pa nam se je zadovoljiti s nekoliko poteza, koji dopuštaju naslušati obilje i bogatstvo »P. A.«

Kao neki uvod u razlaganje kršćanskog nauka slijede iza »Predgovora« »Razgovori pripravnici na marijivost k navuku kršćanskomu kruto hasnoviti«. Tu pisac na 28 strana u šest »razgovora« vrlo uvjerljivo raspravlja: I. o »precebmi, hasni i potreboći Navuka kršćanskoga« (str. 1—8); II. o velikim i brojnim oprostima podijeljenim od Sv. Stolice »navučitelom i poslušiteljom« (9—11); III. o dužnosti i svojstvima »navučitelov« t. j. u prvom redu duhovnih pastira (12—15); IV. o načinu poučavanja (str. 15—19); V. tko je dužan pohađati kršćanski nauk (19—23) i VI. o onima, »ki su dužni svoje mlajše na Navuk kršćanski pošiljati.« (23—28). Iz IV. razgovora (o načinu poučavanja) vadimo odgovor u sedam točaka na pitanje, koji je najbolji način vjerskog obučavanja:

1. *Da navučitelj pred Navukom učini koju pobožnu popevku popevati, kakti je: Hodi k nam Duh Sveti, ali druga vremenu pristojna popevka.*

2. *Da se glasno razložno [razgovijetno] i pobožno prekrži, pazivši, ako bi se gdo dobro ne prekrizil, da ga ljubleno opomene i nauči.*

3. *Da učini glasno moliti ali pred vsemi naj [neka] sam moli: Otec naš, Zdravu Mariu, Veru Božju, petere zapovedi i sedem Šakramentou.*

4. *Da na kratkom povè ona, koja su na zadnjem Navuku povedana, da bolje vu glave ostanu.*

5. *Da dobro pripravljen počne Navuk lehkem načinom, po kratkom pitanju i odgovorjanju.*

6. *Da ne bude preveć dugo naučai, da se komu ne prigrušti poslušati.*

7. *Da na koncu opita: kaj su se naučili? Ter znajuće pohvali, i ako kaj premore, naj vrednem dare podeli, na koje vsa občina bi dužna pomoći, ar ovde ide za hasen vse Občine.*

Na sedamnaest i pol strane govori Mulih »o znamenju svetoga križa«, vanjskom znaku »človeka kršćenika«, dok je nutarnje znamenje »Ljubav, iz koje izhadja kršćanski žitek«. Zanimljivo je, što se kaže, kako se čini »znamenje svetoga križa«.

1. *Križ veliki, nam Horvatom navaden, čini se ovak: desnu ruku vrgši na čelo veli se: Vu ime Otca, na prsa: I Sina, na levo pleće: I Duha, na desno: Svetoga, k vustam ali k prsam: Amen.*

2. *Križ mali, Nemcem navaden, čini se ovak: z palcem prekrživši čelo veli se: Vu ime Otca, vusta: I Sina, prsa: I Duha Svetoga. Amen.*

3. *Ov isti mali križ je Redovniku [svećeniku] navaden, kad S. Evangelium ali Oltar ali zatem sebe prekrži, nego to: da nikaj*

ne govori, a k palcu i drugi prst priloži, na spomenek, da vu Kristušu k nature Božanske je priložena človečanska.

4. Ruteni, Moskovite, Grki i Vlahi iz desnoga pleća ruku na levo prenašaju, i to ne [nije] krivo niti zlo, ar ne čini druge vere niti ne izgubi svoje hasne, kak se malo potlam pokaže.

Dapače jesu se nahadjali pobožni kršćeniki, ki su se z rukum kakti mi križali, ali su drugač govorili; neki samo ovak: Vu ime presvetoga Trojstva, neki: Jezuš Nazarenski, Kralj židovski, neki: Blagosloven bu di Bog Otec i Sin i Duh S., neki: Pomoć naša vu ime Gospona, neki: Bože na pomoć moju šetuj Amen.

Riječi »Vu Ime« znamenuju: »da je samo jedno Ime, ada [dakle] je samo jeden Bog«. U nastavku se tumači, što znače riječi »Ota, Sina, Duha Svetoga« »postavlene« na čelo, na prsa, na lijevo i desno rame, zatim »Kaj znamenuje Rutensko, Moskovitsko, Grčko i Vlaško križanje, kad iz desne na levu stran ruku prenašaju?« Odgovor: »Znamenuje, da Kristuš ostavivši zebrano ludstvo Židovsko, prešel je k Narodom iliti poganinom prodekuvat. Dapače Grki z tem (na levo) prenašanjem radi bi pokazati: da Kristuša i njegov križ vu srdcu nose, kada na levn strane (gde je srdce) svoje križanje dokančaju i tak srdce z križem zapečate.«

Opširno razlaže Mulih korist križanja i napose kada je korisno križati se: jutrom kad ustajemo i večerom kad liježemo na počinak, prije i poslije molitve i svakog djela, u napasti, u pogibelji života i duše, pače i kad kihnemo ili zijevamo: »Kada se zehava, navada je z palcem vusta prekrižiti, a kada se kehne, Boga na pomoć zazvati: Bože pomози! Ovu obodvoju navadu razglasil je S. Greg[orijus] Papa leta 590., ar prvo toga vnođi, kada su kehnuli ali zehnuti, jesu i dušu zdehnuli.« Križamo se »pred i po jelu, da se komu ne pripeti [dogodi] ono, kaj se pripetilo drugač pobožne opatice [redovnici], koja vu neprekrižane šalate vraga je pojela«. Mulih je poput mnogih obrazovanih ljudi XVIII. stoljeća vjerovao u vještice (»copernice«.) i veli, »da križanje more kruto pohasniti suprot copriam i drugem vražjem meštream«: jedna je »copernica« na mukama priznala, da je preko 40 puta došla noću k djetetu svoje susjede, no nije mu mogla naškoditi, »ar je vsigdar od matere prekriženo našla.« — Korisno je »križić na grlo obešen nositi«, hvale je vrijedno postavljati križ na putevima, »ar se ovak legle spomenemo iz skrovnosti [otajstava] na Križu dokončaneh, kakti da bi nam Razpelo reklo: O vi vsi, ki prehadjate, pazète, je li bol kakti je moja? i da se vražja oblast ovak iz vsakoğa mesta dalje pretira«. — Pred umirućega se stavlja križ (raspelo), »da nečiste duhe, onda najgorše, legle pretiramo i da onoga človeka od zdvojenja obranimo ter na vekše vu Kristuša i vu njegovu vrednost ufanje podignemo«. — Pred mrtvacem nosimo križ, »da pokažemo, da je bil učenic, naslednik i vojnik Kristušev, ki je pod zastavom sv. Križa do smrti suprot svetu,

vragu i telu verno vojuval.« — U sv. Misi i u sv. sakramentima čine se toliki križevi, »da se spomenemo, da vsa krepost svete Meše i drugih sakramentov dohadja iz vrednosti muke, smrti i križa Kristuševoга«.

Pouka o križu završuje se sočnom opomenom: *Veliko dugovanje [stvar] je znamenje Kristuša iliti križ Kristušev; ada z ovem mora se velika ter sveta i Bogu draga stvar znamenovati, a ne Božji puntar [buntovnik], nevernik, paklenski ocvirek [triješće] i vražji suženj, tojeto: grešnik; ar, kaj hasni zlatum pečatjum zapečatiti takvu posudu, vu koje ne zlata niti Božje ljubavi, nego su peklenske pleve ali koji gorši smrad, kakti je greh vu človeku. Kaj hasni, ako znamenje Kristuša na čelo i negda na jeziku nosimo, ako vu srdcu i vu duše grehe (ki su znamenje vražje) skrivamo i čuvamo?*

Na pouku o križu prislanja se kratka, ali veoma lijepa pouka o »križu duhovnom (I, 109—118), iz koje vadimo samo ovaj odlomak, jednu od brojnih »prilika«:

Pšenica, ako hoće vu hambar pojtii, mora cepe ali [fili] konjske pete podnesti; ali [fili] ako hoće na gospodski stol dojtii, mora prvo vu melin i vu peč pojtii. Ada i kršćenik, ki hoće v nebo pred Božje lice pojtii, mora ovde vnoга teška dobrovoljno podnesti. O kuliko su Svetci radi trpeli, da bi segurneši bili za svoje zveličenje! A kuda bi mi v nebo radi? Po rožicah! Ah dragi, ne bludemo!

Pouke o pravoj vjeri i pravoj Crkvi, jasne i uvjerljive, opširnije se have protestantizmom, nego bismo očekivali, jer protestantizam ni tada ni prije nije mogao u Hrvata uhvatiti korijenja. Mulih je očito bio pod utjecajem njemačke teologije, za koju je protestantizam bio jedan od najvažnijih problema.

Veoma su zgodna »Pitanja osebujna, na koja luteran i vsaki drugi krivoverec naj izraven odgovori« (I, 293—297). Prvo od 11 pitanja, u obliku »cornutusa«, glasi: »Je li tvoja luteranska crkva stara ali nova? Ako je stara. ada gde je bila od Kristuša jezero [tisuću] petsto i sedamnaest let do Lutera? gde se od nje spomina? Ako je pak nova. ada to ne Crkva Kristuševa, koja je jur stara 1707 let.«

Neisporodivo važniji od protestantskoga bio je za Hrvate problem raskolnika, koje su nam ostavili Osmanlije, nakon što su istisnuti s velikog dijela hrvatskoga područja mirovnim ugovorima u Karlovcima (1699) i Požarevcu (1718). U XVIII. stoljeću ugledao je svijetlo niz spisa, koji su se bavili vjerskom stranom problema. Čiprovčanin don Krsto Pejkić izdao je g. 1716. bosanicom »Zrcalo istine med crkve istočne i zapadne«, koje je ušlo u popularni »Cvit mirisa razlika« fra Tome Babića, a izdao ga je napose latinicom, s mnogim neznatnim razlikama, fra Stipan Badrić pod naslovom »Ukazanje među crkvom istočnom i zapadnjom« (Mletci 1745. i 1756). Jedan je anonimni Franjevac napisao djelce »Purgatorie... su-

prot Rišćanom...« (Mletci 1760), a tri su Isusovca izdala latinska djela: *Anton Wernle*, *Controversiae Ecclesiae Orientis et Occidentis* (Zagreb 1754, mali 4° str. 181), *Ivan K. Simunić*, *Brevis notitia schismatis Graeci et controversiarum orientalium*, s dodatkom o obredima grčke »crkve« (Zagreb 1764, 12° str. 10 + 400), *Franjo Ks. Pejačević*, *Controversiae Ecclesiae Orientalis et Occidentalis de Primatu et additione ad Symbolum* (Graz 1752; u Migneovom »Cursus Theologiae« t. V., col. 911—924). Kruna je bila u tom radu golemo djelo Isusovca *Ante Kanižlića* »Kamen pravi smutnje velike« (Osijek 1780, 4° str. 20 + 908), prvo znanstveno djelo na hrvatskom jeziku.

Mulih je na svojim misijama imao prilike upoznati i »raztance«, kako on naziva pristaše grčkoga raskola, pa nije čudo, da se i on latio pera, da poradi na djelu sjedinjenja. *Baričević* († 1806) mu pripisuje štokavsko djelce »Zrcalo pravedno« o historijatu grčkog raskola (Zagreb 1742, 8° str. 80, po Kukuljeviću). Ako je taj spis od Muliha, svakako ne će biti sadržajem istovjetan s onim odsjekom u »P. A.«, u kojem u pet poglavlja govori o grčkom »raztanju« i o »raztancima« (I, 308—368). Evo u kratko sadržaj tih pet poglavlja:

1.) »Od raztanja cirkve izhodne iliti grčke od zahodne iliti latinske, tojeto rimske (308—320): daje kratak prijegled glavnih događaja.

2.) »Od vere i zakona vezdašnjeh raztancev i Moskovit i Vlahov«: među ostalim govori i o liturgiji, metaniji, »od kipov malenih [slikanih] i zrezaneh«, o štovanju Svetaca, »od križanja vlašškoga« (320—331).

3.) »Od bludnje i tužbe Photianske suprot Rimske Cirkve«: pobija najprije deset Focijevih prigovora i optužba proti katoličkoj Crkvi, za koje Mulih veli da ih dandas i sami nesjedinjeni Grci »za nikaj drže«. Zatim raspravlja o glavnim razlikama: ishođenje Duha Svetoga (331—341), »posvećenje vu sladkom« t. j. o beskvasnom hljebu za Euharistiju (341—345), čistilište (345—351), Papina »prvina« t. j. primat, vrhovništvo (351—355).

4.) »Od zrokov, zarad kojeh Vlahi i vsi grčkoga zakona ljudi raztavleni morali bi se z Rimskum Cirkvum zjediniti i zjedinjeni stalno obstati, da bi sebi dobro hoteli« (356—362). To je poziv na sjedinjenje, za koje Mulih navodi sedam razloga:

a) Katolička Crkva ovim sjedinjenjem želi samo to, da se sadašnja grčka crkva povrati na staru grčku crkvu prije Focija;

b) »Vlahi i Grki« sjedinjenjem ne gube ništa, pa ni obreda;

c) ništetni su razlozi, s kojih se Focij odijelio od Crkve;

d) pametniji su se Grci odrekli Focija na općim saborima u Carigradu (869), u Lyonu (1274) i u Firenzi (1439);

e) strašno vjersko neznanje, u koje su upali rastavljeni, da premnogi ne znaju ni Oče naša, Zdravo Marije, deset zapovijedi, pa ni Vjerovanja apoštolskoga;

f) »Kajti po ovom zjedinenju mogu se Vlaha ufati, da se njihovi sini vu našeh katoličanskeh školah izvuče ter ovak vučeni budu mogli vrlu ljudi postati, ki budu ali vu duhovnom ali svet-skom stališu svojem starešem na veselje, narodu na slavu i vsemu orsagu negda na veliku hasen, a sebi i vno gem drugem na vekivečno zveličenje: ar se najdu i med vlaškom detcum kruto dobre glave detčaki, ki bi bili vrlo vučeni ljudi, da [kad] bi se vu školah povučili, ki vezda zarad ovoga nesrečnoga Raztanja z velikem svojem kvarom jesu zapušćeni i vu pogibeli zveličenja postavljeni«;

g) »Kajti zarad ovoga z Rimskum Cirkvum zjedinenja daju se vlaškem i grčkem popom zjedinenjem vse one pravice, koje imaju rimski Redovniki [svećenici], tojeto: da budu slobodni od mužke [seljačke, kmetske] službe, na koju su se do vezda od svoje zemaljske gospode natiravali, i od svake daće svetskem navadne, koju su do vezda davali. Tako je presvetli Cesar Leopolduš I. milostivno odlučil, na prošnju kardinala Leopolda Kolonic arkibiskupa ostrogonskoga 6. Febr. 1699«.

5.) »Od kalvinskoga vablenja Vlahov na svoju krivu veru« (363—368). G. 1699. mnogi su »Vlahi, Grki i njihovi biskupi« u Erdelju privoljeli sjediniti se s kat. Crkvom, pa su ih »popi kalviniste« nagovarali, neka prijeđu na njihovu vjeru. Mulih upozoruje »Vlahe i Grke« na brojne velike razlike u vjeri između njih i kalvinaca, a na istovjetnost vjere Istoka i Zapada prije Focijeva raskola.

Napokon ponovno poziva na sjedinjenje s kat. Crkvom i na posluh Papi, »kak su ga vaši sveti Oci zpoznavali, poštuvali i poslušali, akoprem su grčki zakon [obred] držali. A drugač stanovito neste na putu zveličenja. Ar kakti oni kotriği [udovi] nesu živi niti na hasen ne mogu biti, ki se ne drže svoje glave; kakti one rozgne [loze] ne mogu sáda [ploda] prinašati, koje su od trsa odrezane; i kakti oni potoki moraju presehnuti, ki su od svojega zvirališća razlućeni, tak i kršćeniki oni nesu živi i ne mogu sáda prinašati iliti na duše hasnuvati i zveličenja zadobiti, ki se goder ne drže svoje glave, Rimskoga Pape, tojeto: ako nesu s Rimskum Cirkvum zjedinjeni, od koje Kristuš govori: Boga ne bude imal Otca, ki Cirkvu ne bude imal Mater, koja je samo jedna, katoličanska, apoštolska«.

Četrnaest strana posvećuje Mulih »zakonu turskomu«. Na početku navodi razlog, zašto to čini: »Pokehdob leta 1717. Turki od Vune, Save i od Belgrada odtirani jesu se opet leta 1739. k nam primeknuli ter ovde do Vune, a dole Belgrad i vse do Save oteli ter ovak naši susedi postali, zato vredno je nekaj i od njih i od njihovoga zakona ovdje postaviti, da se zna, odkud je i kaj je? Kak od toga pišu Zejneli, Tirmedi, P. Gonzalez, i najde se vu Alkoranu«. Prikazu postanka i nauke islama dodan je zanimljivi »Razgovor, kojega kršćenik z Turčinom kruto vučenem pred vno gemi ljudmi je imal vu Varadinu leta 1547. 19. dan Majuša«. Početak glasi ovako:

Turčin opita: Gde je bil Bog pred stvorenjem neba i zemlje?

Kršćenik odgovori: Vu svojem bitju, tojeto, onde, gde je i vezda [sada].

Turčin ne razumevši toga veli: To ne istina, nego je bil vu belom oblaku, kakse vu našem Alkoranu najde.

Kršćenik. Ako je Bog pred stvorenjem sveta bil vu belom oblaku, tak je i oblak bil pred stvorenjem neba i zemlje. — I to beše dosta Turčinu, zato je prepustil da opita.

Ne htijući utruditi c. čitatelja spominjem o sadržaju još samo dvoje. U pouci o »pobožnosti Marianskoj« i u opširnom tumačenju »Zdravo Marije« (I, 564—640) sadržana je u jezgri Mariologija, pisana s ljubavlju jednog velikog štovatelja Majke Gospodinove. To je jedno, a drugo je, da je u »P. A.« popis zagrebačkih biskupa počevši od prvoga imenom Duka do Jurja Branjuša, koša je Mulih nadživio za blizu 7 godina.

8. — Djelo kaošto je »Posel Apostolski« ne može biti potpuno izvorno. Za »P. A.« smijemo mirne duše reći, da u tomu ne zaostaje za sličnim djelima drugih naroda, a mnoge priznate izvornošću, uvjerljivošću i slikovitošću stila i nadvisuje. Svakako je Mulih svom djelu dao mnogo svoga, on mu je udario pečat svog bogatog uma i plemenitog srca. Uostalom on svoje ovisnosti o drugim piscima ne taji, nasuprot savjesno navodi izvore. Upotrebio je uz Sv. Pismo velik broj pisaca: crkvene Oce, crkvene naučitelje, teologe, apologete, moraliste, kanoniste, ascetske pisce (i Habelića), pisce crkvene povijesti (Raynald, Baronio, Bolsec, Sponde, Kronika Franjevačkog Reda itd.). Od katehetskkih pisaca najviše navodi trojicu, jedan je Mulihov suvremenik Isusovac Matija Heimbach, čije je djelo »Praxis catechetica seu Manductio pro instruendis rudibus« za živa auktora izdano na latinskom jeziku pet puta (1707—1742), a tri puta na njemačkom.^o Drugi je Belgijanac, generalni vikar namurski Nikola Turlot († 1651). Njegovo izvrsno djelo »Thesaurus doctrinae christianae« (Liège 1631) dotjerao je i umnožio Franjevac Matija Keul i izdao u Kölnu 1699. (novo izdanje izišlo u Mletcima 1736). Jamačno Keulovu preradbu Turlotova »Thesaurusa« preveo je na hrvatski jezik bezimeni Franjevac i izdao pod naslovom »Blago nauka krstjanskoga Nikole Turlotte u Slovinski jezik složeno po jednomu Franceskanu«, Mletci 1770., 4° str. 466. (Šafarik 223). Mnogo navodi Mulih djelo »Nucleus Catecheticus« Bernarda Mercatora (Mletci 1706, Trnava 1728).

Više se puta navodi »Rimski Navuk«: to je glasoviti »Catechismus Romanus«, sastavljen za kuratni kler po nalogu Tri-

^o Od Heimbacha ima još jedno veliko djelo, koje dolazi ovdje u obzir: Catechismus christiano-catholicus in cathedram concionatoriam elevatus (dva izdanja: Köln 1723. i 1748, 2 sv. 40 str. 776 i 940). Mulih navodi samo »Heimbach«, pa je moguće, da je upotrebio obadva, no vjerojatnije samo »Praxis catechetica«.

dentskog općeg sabora i izdan g. 1566., klasičan prikaz katoličke nauke, koji je nažalost u nas praktički skoro nepoznat, a nekoć se mnogo cijenio, kako i zaslužuje. Na hrvatski jezik preveo ga je svećenik Josip Matović iz Dobrote (Mletci 1775., 8° str. 528).

Mulih redovito navodi i djela, iz kojih je povadio brojne primjere, »pelde«, kojima je protkan »P. A.« Tu je na pr. djelo belgijskog Augustinca Tome de Cantimpré (Cantipratanus) iz XIII. stoljeća poznato pod naslovom »Bonum universale de apibus«, u kojem pisac kršćanima stavlja pred oči primjer marljive pčele. Izdavano je često, još u XVII. stoljeću, a obiluje zanimljivim, jezovitim i potresnim pripovijedkama. Iz njega su prešli mnogi primjeri u razne zbirke, pa i u jako raširenu pod natpisom »Magnum speculum exemplorum«, tiskanu od XV. do XVIII. stoljeća. Mulih se služio ovom zbirkom, kao i onom nekoć mnogo upotrebljavanom Isusovca d'Avroult-a, koji je francuski izvornik sam preveo na latinski: »Flores exemplorum sive Catechismus historialis«. Primjere je Mulih vadio također iz »Hortus Pastorum« Belgijanca Jakoba Marchant-a († 1648), pa iz »Dialogus Miraculorum« znamenitog zbornika cistercite Cezarija od Heisterbacha († o. 1240), iz Baronievih »Annales Ecclesiastici«, iz »Literae annuae« Isusovačkog reda, iz životâ Svetih, iz »Diarium Sanctorum« francuskog Isusovca Franje Grosca: ovo je djelo tiskano i u Zagrebu (1729), a g. 1735. jedan ga je svršeni filozof zagrebačke Akademije razdjelio među uzvanike, koji su prisustvovali njegovoj javnoj disputi.

Među primjerima nalazi se i takvih, koje je XVIII. stoljeće pobožno vjerovalo, no mi ćemo kraj njih staviti upitnik ili ih i otkloniti. Jedan smo takav naveli, o »opatici«, koja je u neprekriženoj šalati »vraga pojela«. Ima jedna kratka »pelda« neodoljiva humora. Mulih dokazuje, da čudesa postoje samo u katoličkoj Crkvi, pa navodi nekoliko primjera, kako su krivovjerci gdjekad pokušali tvoriti čudesa ili izgonili đavla, ali im je trud bio uzalud ili su čak zlo prošli: »Martin Luter vu šakristie Witembergenske hotevši iz človeka vruga iztirati, komaj [jedva] sam je čez oblok [kroz prozor] van vušel, a strašnu vonjbu za sobum ostavil«. Primjer je uzet iz Heimbacha, koji je napisao i nekoliko sočnih polemičkih spisa proti nasrtljivim novovjercima.

★

Na koncu, da iskupim obećanje, otkrivam glavni razlog, zašto sam napisao ovu radnju. Htio sam upozoriti na činjenicu, da smo mi u XVIII. stoljeću imali čitav niz djela, pa i jako opširnih, koja su pučkim načinom i sustavno tumačila kršćanski nauk, djela, namijenjena širokim narodnim slojevima, koja su rodila izvrsnim plodovima. Danas mi takova opširna i svestrana priručnika nemamo. Je li možda danas manja potreba djela te vrsti? Toga

nitko ne će reći, kad svi vidimo, koliko je rašireno vjersko neznanje, često i u dobrim inače katolika.

O prijekoј potrebi velikog pučkog priručnika o kršćanskom nauku napisao je g. 1916. pokojni Ante Špoljar, župnik u Sv. Trojstvu, uvjerljiv članak u Katoličkom Listu« (br. 31.), upirući prstom upravo u Mulihov »Posel Apoštolski,« kao uzor takova djela. Njegov glas je zamro u pustinji. . .

Zadnjih sto godina nije bilo tako povoljne prilike za izdavanje spominjanog priručnika kao danas: ustaški pokret, u koliko obuhvaća katolike, izričito hoće, da se mladež u svakom smjeru odgoji strogo i potpuno katolički. Predstavnici ustaškog pokreta, na prvom mjestu naš divni Poglavnik, izjavili su to nedvoumno mnogo puta. Tu se otvara široka i krasna perspektiva: mladež se natječe, da što bolje upozna vjeru djedova i otaca, vjeru božanskog podrijetla i apsolutne vrijednosti, izvor sreće vječne i vremenite pojedinca i cijeloga naroda, zalog sigurne i lijepe budućnosti. Ta slika treba postati djelom, i postat će, ako smo vrijedni velikog vremena, u kojem živimo. Ljudi sposobnih imamo, a što se tiče troškova, njih će podmiriti netko, na koга se u doba neslobode nije moglo pomisliti. . .

Usput još i ovo: Kraći priručnik trebalo bi podati obrazovanim svjetovnjacima, jer svi teško osjećamo, da nemamo sustavna djela, iz kojeg bi inteligent mogao svestrano upoznati katoličku vjeru. Teško je izreći, kolika je otuda šteta ne samo za pojedince, nego i za obitelji i čitav narod, a kolika bi u drugu ruku bila korist od priručnika pisana za obrazovane svjetovnjake katolike, u kojem bi apologetski momenat tek rijetko izbijao na površinu. Za takovu, recimo, laičku dogmatiku i moralku nikad zgodnijeg časa, a ne manjkaju nam ni stručnjaci vješti peru.

Miroslav Vanino D. I.